

pillanat feloldhatatlan szorongássá változtat („... . szorong / a szívben a világ”), igenis drámaik, sőt nemegyszer éppen tragikusak, s ezért a velük való szembenézés nem mellőzheti a Danyi-versekben megszólaló kiáltó kétségbeesést sem.

Nézem a kötet képeit, a tópartot, hol földet söprő szoknyát viselő nők sétálnak, fejükön kalap, nézem a csipkeszerű díszítéssel készült homlokzatú házat, előtte park, kővázákban virágok, látom a főbejárat tornya elé begördülő villamost, eltűnődöm a tó sima kékeszöld vizén és a vízen sikló vitorlásón, háttérben a fürdő kabinjai, a napozó, és olyan jóleső érzés lesz rajtam úrrá, megnyugszom. Azután rovom a sorokat, sóhajokat hallok, jajdulásokat, szorongás fog el.

Megérkeztem a múltból a jelenbe.

GEROLD László

EGY MONOGRÁFIÁRÓL

Kanizsa monográfiája. I. történeti rész. Az őskortól 1848-ig. A Kanizsai Községi Képviselő-testület megbízásából a CNESA Oktatási és Művelődési Intézmény, Kanizsa, 1995

Mint ahogy az ember egy év végén visszatekint a megtett útra, a történettudományt a századvég ősziőnzi ilyen visszatekintésre, összegezésre.

Kanizsa község monográfiájának a megírásához sokban hozzájárult az 1993-ban megünnepelt kilencszázadik évforduló is, melynek a közeledtéről Dobos János egy körlevélben figyelmeztette az érdekelteket, a mára rég volt 1970-ben. Ha nem is a kerek évfordulóra, de elkészült és megjelent a monográfia első kötete, a történeti rész az ősidőktől 1848-ig, a mai Kanizsa község történetének XX. századi képe.

Ez az első kötet időrendben a modern történettudományban elfogadott korszakolást követve öt szerző öt történelmi periódust felölelő tanulmányát tartalmazza.

Szekeres László régész Kanizsa község legrégebbi történetével foglalkozik az ősidőktől a középkorig, pontosabban a népvándorlás befejeződéséig a magyar honfoglalásig. Szövegében alapvető információt nyújt minden fő régészeti korszakról, abból kiindulva, hogy „az érintett területen minden főbb régészeti korszak nyomot hagyott”. A mai Kanizsa község területének igazi benépesítése azonban a szerző véleménye szerint az őskor végén, a szarmata törzsek letelepedésének idejében játszódott le. Ekkor, a velebiti leletből következtethetően törzsi székhely jelentőségével is bírt, és lényeges lakossággyarapodás észlelhető. A szerző a lakosság növekedési irányvonalát a középkor végéig kíséri, és két demográfiai csúcsról beszél. Az egyik, a régész szerint, az avar korban volt, a másik pedig az Árpád-házi királyok uralkodásának idejére tehető.

Szekeres László részletesen ismerteti Kanizsa község különböző korokból származó lelőhelyeit, rámutatva így arra a tényre, hogy ha nem is beszélhetünk egy település őskortól való folyamatos lakosságáról, annak szűkebb környéke, amely körülbelül egybeesik a mai Kanizsa község területével, a folytonos és váltakozó központú lakosság állandóan kimutatható, együtt észlelhető csúcsaival és hullámvölgyeivel. Régészeti érte-

kezését a szerző egy rövid kutatástörténeti összefoglalóval vezeti be, mely azonban nem ellentmondásmentes. Azt állítja, hogy ennek a tájnak a régészeti kutatása nem tekint vissza „nagy múltra”. A közölt adatokból viszont kitűnik, hogy azok, ha nem is voltak mindig folyamatosak és tervszerűek, régtől datálódnak, 1699-től, Luigi Ferdinando Marsigliától, aki a karlócai béke megkötése után járta tájainkat, s a „régmúlt idők maradványai” után kutatott, az őt követő Dudás Gyulán, Tergina Gyulán át a második világháború utánig, mikor a zentai és a szabadkai múzeum, a szerző és Ricz Péter régészek tudós felügyelete alatt folytak és folynak a kutatások Kanizsa területén. Így Szekeres László régészeti tanulmányának a végén már a középkori lelőhelyekről is értesülhetünk, melyből feltehetően Kanizsa környékén tíz volt, de nem kizárt, maga Kanizsa és Martonos urbanizált területe alatti lelőhelyek létezése sem. Ezeknek a településeknek templomaik is voltak, melyek közül a régészek eddig kettőt tártak fel, a kishorgosít és a paphalmít.

Hogy milyen volt az élet ezeken a településeken, arról Rokay Péter egyetemi tanár ír, ki őt rövid fejezetben foglalkozik Kanizsa első említésével, nevével és annak eredetével, a középkori helységekkel Kanizsa határában, a termelési és társadalmi viszonyokkal, a templomokkal, a kolostorokkal, a papi jövedelmekkel és az egyházi birtokokkal.

Ebben a rövid és tömör részben Rokay Péter a magyar oklevéltan kutatóinak a nevére hivatkozva leszögezi, hogy a Kanizsát először emlegető oklevél (ennek alapján ünnepelte a település első említésének kilencszázadik évfordulóját 1993-ban), a pannonhalmi főapátság birtokösszeírása, a közölt adatokkal nem korabeli, hanem később, egy perhez szükséges bizonyítékként született meg a XIII. században. Ebben a kérdésben a szerző Györfly Györggyel szemben foglalt állást. Hasonló fejtegetések után, a másik kútfőt, Anonymus Gestájának keletkezését is a XIII. századra datálta, tehát leszögezi, hogy a Kanizsát emlegető (CNESA, KENESNA) mindkét legrégebbi forrás körülbelül egyidőben, a XIII. században keletkezhetett. Kanizsa nevét a szláv eredetű knez, knezsina szóból credezteti, melyet ebben az esetben ispánságnak kell érteni, és földvárral rendelkező települést jelölt. Ezért a szerző Kanizsa őséneke a Knezsza patak torkolatánál lévő földvárat tekinti. Rokay Péter fejtegetéseit a Dózsa György vezette nagy parasztlázadás taglalásával fejezi be, utalva arra, hogy ez a történelmi esemény, melynek egyik fő hadszíntere Kanizsa környéke is volt, alapjaiban rengette meg a középkori magyar államot, megkönnyítve így az akkor már nagymértékben fenyegető török hódítók dolgát.

A monográfia harmadik részének szerzője Dobos János, az ő érdeme a monográfia megírásának gondolata. A tárgyalt történelmi korok közül ő a nehéznek és sötétnek mondott időszak történetének megírására vállalkozott. Kanizsáról, Martonosról és Horgosról ír a török hódoltság korában, 1526-tól a karlócai békéig, 1699-ig. Arról az időről, amelyet már a nagy török hadjáratot megelőzően bizonytalanságokkal teli időszakként lehet csak jellemezni. Ennek következtében már 1520-ban az igen sűrűn lakott, településekben bővelkedő terület háromra redukálódott: Nagyadorjánra, Gyékénytóra és Martonosra. Nevét azonban Kanizsa sem veszítette el, mert a mohácsi csataterőről visszatérő hadak Ibrahim pasa által vezetett serege szeptember utolsó napján győzelmi sorozatában könyvelte el Kanizsa, Vastorok és Adorján feldúlását. A török hatalom alatti életmódról ír bőven és körültekintően Dobos János. Közli mindazokat a forrásokat, amelyekben

felbukkannak a Kanizsa környéki települések, és figyelemmel kíséri azokat a török hadmozdulatokat, amelyek érintik a településeket. Majd stabil évtizedekről, fellendülésről, a hódoltság „aranykoráról” értekezik, jelezve a török hatóságoknak azt a törekvését, hogy az elmenekült lakosságot visszatelepítse vagy a délről menekülőket letelepítse ezen a tájon, természetesen a fizetendő adók reményében. Ily módon megalapozta a ma is létező etnikai képet. A kutató a török fejadólistákat használva forrásul és a demográfiai kép alakulásából következtet a török hódoltság ideje alatt is az élet folyamatosságára és intenzitására. Tárgyalja a kettős birtoklás kialakulásának körülményeit, a tizenöt éves háborút, a falvak pusztulásának a tényét, miután a XVII. században már csak Martonos számított jelentősebb településnek. A lakosság a Magyar Kamarán kívül hadisarc vagy más juttatás formájában a töröknek, a felvidéki hajdúknak, a vármegyének és az egyháznak is adózott, leggyakrabban természetben. Így például 1634-ben a kamarának a martonosiak különböző mennyiségben és fajtában adóztak tiszai halakban és öt pár csizmában. Ez az idő már jelezte a török hatalom gyengülését, így a Tisza mente 1683-tól, Bécs ostromától, ismét az állandó csapatfelvonulások, portyázások és kisebb-nagyobb csaták színhelye lett. A nagy török ellentámadás eredményeként a visszavonuló osztrák seregekkel jutnak el ezekre a tájakra is nagyobb számban a menekülő szerbek. Ők a zentai csatát követő karlócai béke megkötése után jelentős tényezői Kanizsa és környéke történelme alakulásának.

Hogy ezeket az aránylag nagy számban érkező szerbeket az osztrák hatalom milyen módon építette be saját szervezetébe, és hogyan használta ki őket, nemcsak az állandó központosítási törekvés mellett, az ott maradt és a visszatérő magyarság ellenében, arról Koroknay Ákos ír *Kanizsa és Martonos határőrvidéki korszaka* címmel.

Értekezésének már az elején leszögezi, hogy „a tágas határu műveletlen bácskai föld, az ország legtermékenyebb vidéke, a török hódoltság után parlagon hevert, (. . .) mégis sokakat vonzott a gazdagodás reményével”. A Tisza-vidék, így Kanizsa és Martonos sorsát I. Lipót császár szerbeknek adott Privilegiuma, majd később az 1698 után, a szerbek határőregységekbe való besorolása, illetve 1700-ban a kanizsai és a martonosi sáncot is tiszai határőrvidékbe tagolása határozta meg. A betagolási határozatot megelőzően s azt követően is, több igénylője akadt ezeknek a településeknek, de a helyzet lényegében nem változott, a bonyodalmak most már a szerb milícia és az osztrák parancsnokság között folytak. A szerző részletesen ismerteti azokat az adatokat, melyeket az osztrák katonai és kamarai összeírások tükröznek. Mint minden hadviselés, így a Rákóczi-féle szabadságharc is, melyben lényegesen kiéleződtek a szerb–magyar ellentétek, nem játszódhattak le úgy, hogy azok Kanizsát és Martonost ne érintették volna. Eből az összeütközésből is megtizedelve és romba dőlve került ki a két település.

Koroknay Ákos tüzetesen megvizsgálta azt az életmódot, amely a két határőrsáncban folyt. Ismerteti a határőrök gazdálkodásának módját, adóterheiket és az ebből eredő sérelmeket, az egyház szerepét, a görögkeleti plébániák megalakulását és az ebből fakadó ortodox–katolikus ellentéteket, de a szegedi boszorkányperek martonosi áldozatairól sem feledkezik meg. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a két említett település újonnan ideköltözött lakóinak nem volt itt felhőtlen és gondtalan az élete.

De ez derül ki abból a tényből is, hogy a tiszai határőrvidék felosztása után 1741-ben és annak megvalósításakor 1751-ben az ideköltözött és határőrszolgálatot teljesítő szerbek többsége elköltözött.

Az első kötet utolsó fejezetének szerzője Hegedűs Antal, aki *Kanizsa, Martonos és Horgos 1751-től 1848-ig* címmel a mezővárosi jog megszerzésétől a magyar polgári forradalom kitöréséig írta meg a most már véglegesen kialakult három település történetét a Tisza menti kamarai kerületen belül, mely az akkori Magyarországon a „legkedvezőbb társadalmi és gazdasági” helyzetet biztosította számos Tisza menti településnek, köztük Kanizsának és Martonosnak is. Kanizsa mezővárosi rangot is kapott, ami az évi és hetivásárok tartásának a jogával járt. Ebből a fejezetből szerzünk tudomást arról, hogy a lakosság élete az 1800-as évek elejéig nem állapodott meg, ekkorra teszi Hegedűs Antal a mai etnikai és családkép kialakulását is. Elnéptelenedési és újratelepítési jelenségről értekezik a szerző. Külön feldolgozza a magyar, a szerb és a zsidó lakosság beköltözését és létszámának alakulását. Mivel a szerb és a magyar lakosság közötti viszony nem volt egysíkú, erre a szerző külön is kitér. Ismerteti a mindennapi életmódot, a táplálkozási szokásokat, az egészségügyi kultúrát, és plasztikus képet fest a kolerajárványokról is. A katolikus és a szerb pravoszláv egyház újjászervezéséről ír, valamint tudósít a kanizsai iskolák történetéről.

Foglalkozik Martonos népmozgalmi viszonyaival, melyet a XIX. század közepéig a szerbek számbeli fölénye és állandó tiltakozása jellemez a magyar betelepülni kívánók ellen, majd a falu kamara ellen indított pereiről ír annak kapcsán, hogy a kamara eladta a Horgos és Szentpéter pusztákat. Martonos lakossága egy évtizednél is tovább tartó pereskedés után nyerte meg az ügyet, és számukra a kártérítés kitűnő jövedelemforrást jelentett. Ez azonban kivételes eset volt. Megtudjuk, hogy Kanizsa és Martonos gazdasági életének a középpontjában a mezőgazdaság és az állattenyésztés állt, a kereskedelem kevésbé, míg a kézművesipar igen fejlettnek számított. A szárazföldi közlekedést a sár és a mocsarak nehezítették. A távolsági vízi közlekedésben a kanizsai révnek is jelentős szerep jutott, mivel a bánáti Törökkanizsával komppösszekötetés létezett.

Tanulmánya utolsó részében Hegedűs Antal Horgossal foglalkozik, melynek kialakulása és fejlődése helyzeténél fogva különbözött a már előzőleg leírt településektől. Ide a lakosságot Kárász Miklós kezdte telepíteni, de ez nem történt zavartalanul, mert még sokáig folytak a perek a két puszta birtoklásáért. Ez odatelepült lakosság helyzetén azonban ez nem sokat segített. A földesurak változhattak, a jobbágyok helyzete változatlan maradt. A gazdasági életet az urbarium szabályozta. Ahogyan harc folyt Horgos tulajdonáért, hasonló vita jellemezte a horgosi plébániáért folytatott küzdelmet a dorozsmai és a kanizsai plébános között.

Írásának végén a szerző megállapítja, hogy az 1751-es szerb elvándorlás után az újratelepítésekkel felpezsdült életnek a Tisza mentén az 1848–49-es forradalom vetett véget, felszabadulás helyett „a pusztulás gyászos szomorúságát” hozva. Ez a megállapítás azonban nemcsak ezt a kort jellemezte, vissza és előre is vetíthető. Örök érvényű.

Mellékleteivel, képanyagával, valamint személy- és névmutatójával, ha nem is teljes és arányos művet tartunk a kezünkben (ezzel szerkesztői és szerzői tisztában vannak), de többszörösen hasznos és tanulságos olvasmányról számolhatunk be. Fő erénye abban

rejlük, hogy élénk tárja nemcsak Kanizsa község, a Tisza-vidék, hanem a Vajdaság történelmi, gazdasági, demográfiai és művelődési folyamatait is. Tudnunk, ismernünk kell, hogy mifelénk hogyan működik a történelem. Történelmi tisztánlátásunknak egyik fontos feltétele ez.

ÓZER Ágnes

S Z Í N H Á Z

ÉLETÜNK SZÍNHÁZA

Slawomir Mrozek: Strip-tease

Népszínház–Kosztolányi Dezső Színház, Szabadka

Két, látszólag jelentéktelennek tűnő mozzanatban különbözik a szabadkai Mrozek-előadás a szerző elképzelt megjelenítéstől. A két hivatalnok formájú Úr (sötét ruha, fehér ing, nyakkendő, aktatáska) mellett még két szereplője van Káló Béla rendezésének. Az egyik egy képkeretben álló Alak, ki a két hivatalnok fölött lebeg abban a fekete lapokkal zárt, labirintusrészletet idéző térben (szobában?), ahová a két Urat bependerítik (belökkik? bedobják?), a másik Alak a nézőtér első sorában ül, középen (néző?), s az előadás zenéjét szolgáltatja, időnként a ritmust veri. Hogy a keretben álló Alak azonos a Mrozek elképzelt Nagy Kézszel, az abból derül ki, hogy egyik keze természetellenesen hosszú. Hogy a másik, a „muzsikáló” Alak pedig a darab végén feltűnő vörös kesztyűs Kézszel azonos, az csak az előadás zárópillanatában lesz világos, abban a jelenetben, mellyel kapcsolatban a láthatóan politikus szándékú színrevitel értelmezését illetően számomra néhány megválaszolhatatlan kérdés merül fel (erről azonban később).

Politikus, mondhatnám, politizáló szándékú előadás a szabadkai *Strip-tease*, s ez így van rendjén. Egyrészt, mert a közép-európai, főleg a lengyel, s ezen belül is a mrozeki abszurd kifejezetten politikus (gondoljunk csak az újvidéki Mrozek-előadások közül az 1982-es *Tangóra* vagy a háborús időkben sajátos aktualitást nyert *Károlyra* 1993-ból!), következésképpen akkor van értelme színre vinni, ha a mű(vek) politikus jellegét hangsúlyozzuk, ha tudunk és merünk általuk politizálni. Másrészt viszont *1996 végén* lehetetlen *itt* nem politizálni, kivált ha a megjelenítésre választott darab olyan formában szól a hatalom és az egyén antagonizmusáról, mint ahogy a *Strip-tease* teszi, amely a már említett *Károly*, illetve a *Nyílt tengeren* című egyfelvonásossal együtt a „politikai módszerek és rendszerek” (Gömöri György), illetve a hatalom által megnyomorított emberi magatartásformák szatirikus mrozeki triptichonjának részeként olvasható. (Nem lenne érdektelen, egyetlen est keretében, egy előadás három felvonásaként közönség elé vinni a három „komédia”-t! Éppen nálunk és éppen most!)